

HENRIK MEINANDER

Åland i blickfånget

Historikerna har tre goda skäl att uppskatta och aktivt delta i historiska jubileer och märkesår. För det första ökar dessa den breda allmänhetens intresse för och förståelse av historiens drivkrafter. För det andra erbjuder de forskarsamfundet utmärkta möjligheter att uppmärksamma nya forskningsrön om och perspektiv på ifrågavarande person, organisation eller händelse. Och för det tredje livnär sig som bekant många historiker på dessa jubileer genom att skriva historiker, hålla föredrag och skriva recensioner om böcker kopplade till dem.

Arrangemangen av dessa jubileer och märkesår är ofta förknippade med politiska och kulturella förväntningar, som bidrar till att deras budskap tenderar att både förenklas och förgyllas. I de flesta fall är detta dock fullt acceptabelt, eftersom en stark och attraktiv inramning av festiviteter är den bästa garantin för att också nå ut till en större publik.

Men självfallet bör yrkeshistorikern också upplysa allmänheten om att tolkningarna av den aktuella händelsen för hundra eller låt oss säga femhundra år sedan är många och inte nödvändigtvis alls entydiga. Uppdraget är onekligen krävande, eftersom vi ju också ska syntetisera och sammanfatta det som har skett och följderna av alltsammans.

Ett färskt exempel på yrkeshistorikernas dubbla uppdrag var firandet av det självständiga Finlands hundraårsjubileum 2017, som allmänt taget utföll väl både då det gällde att leverera en begriplig helhetsbild av händelserna 1917 och att peka på allt det som då var öppet, oklart och motstridigt för samtiden.

En av de tyngsta invändningarna mot firandet av specifikt 1917 års händelser var att de endast var upptakten till en rad andra och klart mera dramatiska vändningar i Finlands och hela Östersjöregionens historia. Faktum är dock att så kom också åminnelsen av händelserna 1917 i hög grad att utfalla. Finlands centrala roll i början av ryska revolutionen

ledde till att landet 1918 blev indraget i första världskriget vilket gav upphov till en rad andra händelser, som med historikernas benägna hjälp uppmärksammades mångsidigt av medierna och civilsamhället åren 2018–2020.

Sedan kom coronapandemin som förhindrade eller i vart fall försvårade firandet av bland annat J. K. Paasikivis 150-årsjubileum, Dorpatfreden 1920 och även Ålandsfrågans lösning försommaren 1921. Av dessa tre händelser har Ålandsfrågans lösning av naturliga skäl varit den som allra mest har intresserat Finlands svenskspråkiga befolkning och kulturkrets, vilket också är skälet till detta temanummer av *Historisk Tidskrift för Finland*.

En historiografisk genomgång av forskningen om Ålandsfrågan bekräftar det finlandssvenska särintresset. Endast sju år efter de internationella överenskommelserna om Åland hade uppnåtts disputerade juristen J. O. Söderhjelm med en statsrättslig avhandling om Ålands demilitariserade status, vars fokus visserligen inte ligger på landskapets självstyrelse men självfallet också berörde den. År 1950 disputerade statsvetaren Göran von Bonsdorff med en avhandling om självstyrelsetanken i finlandssvensk politik 1917–1923, i vilken han påvisade hur starkt Ålandsfrågan återverkade på hela Finlands språkpolitik.¹

Den mest heltäckande analysen av Ålands självstyrelse är dock Tore Modeens folkrättsliga verk från 1973, som alltjämt är ett standardverk i frågan. Det senaste uttrycket för det finlandssvenska forskarsamfundets intresse är Jan Sundbergs och Stefan Sjöbloms statsvetenskapliga analys av Ålands självstyrelse i en internationell komparation.²

Två utländska studier om Ålandsfrågan bör här särskilt noteras: James Barros stora undersökning från 1968 om det diplomatiska ränkspelet inför och under förhandlingarna i NF:s högkvarter i Genève försommaren 1921, i vilken den internationella problematiken kring

-
1. J. O. Söderhjelm, *Demilitarisation et neutralisation des îles d'Åland en 1856 et 1921* (Helsinki 1928); Göran von Bonsdorff, *Självstyrelsetanken i finlandssvensk politik 1917–1923*, Bidrag till kännedom av Finlands folk och natur 94, Finska Vetenskaps-Societeten (Helsingfors 1950).
 2. Tore Modeen, *De folkrättsliga garantierna för bevarandet av Ålandsöarnas nationella karaktär*, Meddelanden från institutet för samhällsforskning upprätthållet av Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi A:76 (Åbo 1973); Jan Sundberg & Stefan Sjöblom, *Det åländska självstyrets kvaliteter. Demokrati, resurser och kompetens*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 858 (Helsingfors & Stockholm 2021).

Ålandsfrågan tydligt blottläggs; och Göran Rystads ingående militärhistoriska studie om de svenska motiven i kampen om Åland 1917–1921.³

Under de senaste tio åren har den militära dimensionen av Ålandsfrågan lyfts fram främst av de inhemska historikerna Kenneth Gustavsson och Jukka Tarkka. Bägge forskarna påminner om att Ålands demilitariserade status inte längre bygger på den internationella Ålandskonventionen från 1921 utan på bilaterala fördrag som Finland har slutit med Sovjetunionen och sedermera med Ryssland.⁴

I detta temanummer behandlas också flera dimensioner av Ålandsfrågan. Christer Kuvaja påvisar i sin översikt över Ålandsrörelsens ledare Julius Sundblom att tanken om Ålands anslutning till Sverige uppkom utan förvarningar sensommaren 1917. Av Stefan Backlunds analys om den finländske jägaren och underrättelsemannen Isak Alftthans kontakter med den svenska generalstaben framgår att den åländska separatist-rörelsen fjärrstyrdes från Stockholm och Berlin, vilket påminner oss om i hur stor utsträckning det som skedde i Finland 1918 var en perifer utlöpare av första världskriget. Pertti Hakala närmar sig också den finsk-svenska konflikten ur ett personhistoriskt perspektiv i sin översikt över den i februari 1918 till Åland som landshövding utsände Hjalmar von Bonsdorff, vars agerande starkt bidrog till att man lyckades undvika en militär konfrontation.

Ida Jansson Scherman närmar sig däremot ögruppens självstyrelse som ett fullbordat faktum, granskar de tre ledande argumenten (blodet, rättvisan, jorden) som användes i början av 1920-talet för att rättfärdiga självstyrelsen och utreder hur de har levt vidare till 2000-talet. Och till sist belyser Susann Simolin i sitt bidrag hur det så kallade Ålands-exemplet – som i internationella sammanhang uppfattas inbegripa både självstyrelsen med dess språkliga skydd och ögruppens demilitariserade status – har använts sedan 1990-talet med viss framgång i lösning av regionala konflikter.

-
3. James Barros, *The Åland Islands Question. Its Settlement by the League of Nations* (New Haven 1968); Göran Rystad et al., *In Quest of Trade and Security. The Baltic in Power Politics 1500–1990. Vol. 2: 1890–1990* (Stockholm 1995).
 4. Kenneth Gustavsson, 'Åland 1940 – demilitarisering under sovjetisk kontroll 1. Den diplomatiska linjen', *Tidskrift för Sjöväsendet* 2014:2, s. 145–149; Jukka Tarkka, *Ahvenanmaa. Itämeren voimapolitikkan pelinappula* (Jyväskylä 2020).